

que ja usaren Boccaccio («ella havea le labbra grosse, la bocca torta e sentiva del *guerccio*») i se'n serveix Dante, en rima i dintre del seu hàbit de llengua emfàtica i abstractiva, per fer un paper generalitzador de la idea: «Dissi —Maestro mio, or mi dimostra / che gente è questa, e se tutti fuor *cherci* / questi chercuti [‘si foren tots clergues aquests tonsurats’] alla sinistra nostra. / —Ed elli a me —Tutti quanti fuor *guerçi* / sì, della mente, in la vita primaia, / che com misura nullo spendio *fèrci*» (*Inf.* VII, v. 40).¹

En el període modern el mot s'ha difós més considerablement entre nosaltres. No és pas que pertanyi a l'ús popular de Barcelona (no l'havia sentit abans de la meua adolescència) ni de diverses comarques del català oriental; tampoc no es pot dir que pertanyi als restants dialectes en general (no deu ser casual que manqui del tot als diccs. val. i mall.: CRos, Sanelo, Escrig, *DFgra.*, *DAmen.*), ni que allí on apareix ho faci amb el mateix significat i en la mateixa forma. De tota manera en la Renaix. ja fou usat per Verdaguier des de la versió definitiva de l'*Atl.*: «L'interrompé un Tità, de la natura esguerro, / que *guerxo* y d'estrafeta figura 's veu entrar, / y esblanquehit, com mort que fuig de son enterro, / del temple per les tombes son crit fa ressonar» (III, 24b). Però hi ha significats que es desvien del més general de 'estràbic', i mostren tanta o més extensió geogràfica.

Això encara més en els derivats, i en particular tant en aquests com en el primitiu hi ha ampliació semàntica en el sentit de torçament en general, particularment aplicat a la fusta o altres materials que haurien de ser plans, o més comprensivament a diverses menes de tortosa: «una porta --- n'eixia ressd de veus de jugadors: allò era --- una tuta amb sostre de sota teulat i trespol de posts *guerxes* i mal empalmades, que ginyolaven sota els peus», MrnVayreda (*Puny.* v., 101, 83); «un cop hi havia un rei, un rei que tortejava / --- la gent de la seva Cort / --- els hi diu el metge: / —Ja que torteja el rei, tots vos cal tortejar— / --- / I areu, tres o quatre d'ells / se posen com si eren garrells / --- / Vegent qu' aqueix enginy era pas dels més xots, / l'endemà ja tothom a la Cort tortejava / i, del primer ministre al darrer dels fregots, / tothom de *guerxo* se n'anava», Saisset (*Catal. d. R.*, p. 134). *AlcM* ho troba també en aquesta acc. en Verdaguier i Pau Berga. «Preguntava al modista: —Oi que tinc bona perxa? [‘bon tipus’], / patia un ull de poll que la feina anar *guerxa*» ‘que camina de tort, ranquejant’, Joan Oliver (*la Dama ambivalent*, *El Món*, 3-VI-83, p. 24).

D'altra banda, com en molts altres adj. dels defectes òptics, aquest ha tingut un ús ambigu entre 'estràbic', 'borni' i fins 'cec', cosa que també es registra en els autors i dialectes italians: fins i tot, si féssim cas d'Alunno (*Fabbrica del Mondo*, 183v, § 1346), seria a base d'aquesta accs. que Dante li donaria el seu valor generalitzat. En tot cas l'acc. 'borni' en català ja la registra el *DTO*. junt amb l'altra, i en veiem un cas no pac recent almenys, en un romanç força antic, on de les moltes versions recollides per MilàF, porten unes

borni i les altres *guerxo* (per ex. la B, no sabem quantes).

El context mostra que és sempre amb el sentit de mancat d'un ull: «un fadrinet --- és manco d'un bras - l'altre no hi treballa / és *guerxo* d'un ull, - l'altre no hi veu gaire (*Romll.*, 284, v. 10). Avui aquest sentit té gran extensió (sembla fins i tot general) en català occidental: a la Vall d'Ager (Porcioles, *Folkl. de V. d'A.*, p. 36), *gérco* me'l defineixen 'borni' a tots els pobles de Cardós i Vall Ferrera (1932-4); i si bé a Benasc, Ferraz el defineix «bizco», el meu informador Sànchez Costa, enterament de fiar, m'escrigué «*guercho*: tuerto» (1965). *AlcM* la localitza, de més a més, a Segarra i Urgell, i així consta a la Vall de Barravés i fins al CpTarr. (*BDC* VI, 29, 45).

El resultat total és el d'un mot que en català ha arrelat bastant i hagué de començar a penetrar des de bastant antic, però de cap manera no s'hi pot comparar la seva presència, en fixesa, amplitud i fondària, amb la que té en italià. D'altra banda l'àrea romànica, limitada a l'italià i amb relativa extensió només oc. i cat. ja invita a pensar en un mot exportat des d'Itàlia; tant la *x* postconsonàntica, com la *-o*, i com l'antiga variació *ç/x* també indueixen a veure-hi en català un manlleu, i per damunt de tot l'explicació etimològica només a Itàlia es presenta clara, no pas en català. Potser també fariem bé de tenir present la propensió del poble italià per bescantar defectes físics com aquest, i posar-los com a sobrenom a molta gent, tant que més que enlloc del món es converteixen en el nom consagrat d'un personatge: ja hem vist el cas d'aquell *Ser Montaner Guerz* de 1241, *Il Guerccio* era el nom amb què acabà per ser més conegut el celebrat pintor Barbieri da Cento († 1666); potser podem posar això en una línia amb el dels interminables personatges que al·ludeixen a llur aspecte corporal, començant per *Boccaccio*, *l'Ammannato*, *Abbagliato*, *Malatesta*, *Barbarossa*, *il Coleone*, *gli Argogliosi*, *Benincasa* etc., i entre dents també devien anomenar així aquell rei de Nàpols de qui Fernández de Oviedo (1535) ens conta que era *Guercho*, una mica com el rei de la rondalla del plaga rossellonès. No és pas base escassa tot això per justificar que el mot trobés grans facilitats per propagar-se fora de l'italià. I especialment en la nostra llengua de gent ficada a fons en els afers de Sicília, Nàpols, Sardenya i fins Florència i Gènova, des del S. XIII. Potser fou el cas d'aquell rei de Nàpols parent del nostre Magnànim que acabà per consolidar l'admissió del mot a un ús català més o menys generalitzat.

El cas és que és l'italià l'única llengua romànica on l'explicació etimològica del mot es presenta llisa, planera i sense dificultat. Sens dubte el germ. *ØWERH* és un mot comú a totes les llengües germàniques, encara que fora del continent, tant en gòtic com en anglosaxó el veiem desviat, des d'antic i enormement, del matís que ens convé. D'altra banda la inicial sorda *Ø* del germànic més antic (gòtic, anglosaxó i fins fràncic) seria ja un obstacle fonètic: el resultat de *THW-* a esperar fonèticament en romànic fóra *ty-*; en can-